

Temeljeći svoj rad na literaturi i suvremenom tisku, a mnogo manje na izvornoj građi, autor je iznio mnoge zanimljive podatke i mišljenja. Nemogućnost da se dođe do svih relevantnih izvora, koji bi omogućili bolji uvid u zbivanja u Crkvi i oko nje, sigurno je velik hendikep za pisca knjige. No unatoč tome autor je uspio dati solidan prikaz najznačajnijih momenata u razvoju Katoličke crkve u suvremenom svijetu.

Zlatko Matijević

VOJO RAJČEVIĆ – SLOBODAN ŽARIĆ, *Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj, 1919/28, 1929/41 i 1941/48*, Zagreb, 1980, Naklada Centra društvenih djelatnosti Saveza socijalističke omladine Hrvatske (272 + 268 + 216 str.)

Kad se prije više od dvadeset godina pojavila u nas knjiga Voje Rajčevića »Studentski pokret na Zagrebačkom sveučilištu 1919–1941«, naišla je na dobar prijem. Istina, bilo je u njoj podosta nedorečenosti, našao se i poneki kritičar, ali je ona u tadašnjoj našoj historiografiji značila novu kvalitetu, nov način prikupljanja građe i tretiranja materije, ukratko, imala je znanstvenu čvrstinu i ozbiljnost. Sve je to bio rezultat dobro postavljenog rada putem sistematskog skupljanja građe u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske i profesionalnog rješavanja ovog zaista teškog problema.

Na ovako dobro postavljenim temeljima već afirmirani mladi znanstvenik Vojo Rajčević nastavio je započeti posao i u jubilarnim godinama Partije, SKOJ-a i Sindikata obdario nas – zajedno sa svojim mladim suradnikom Slobodanom Žarićem – s tri toma povijesti revolucionarnoga omladinskog pokreta u Hrvatskoj, tj. iznenadio nas svojom doktorskom radnjom pisanom na tu temu. Namjena cjelokupnog djela, kako to piše u uvodnoj riječi urednik Inoslav Bešker, bila je dvostruka: »... da se barem ove godine, o šezdesetoj obljetnici SKOJ-a, odužimo pokoljenjima znanih i neznanih pripadnika revolucionarnoga omladinskog pokreta, boraca i junaka... prvim znanstvenim radovima koji se bave političko povijesnom cjelokupnošću tog pokreta u Hrvatskoj i okolnosti u kojima je nicao i sazrijevao; nadalje da se istodobno današnjoj omladini pruži pristupačno povijesno štivo o njezinu vlastitu revolucionarnom korijenju.« Pitanje je koliko su i kako autori u tome uspjeli?

Kada je riječ o prvom cilju, naime da se dade naučno djelo na temu revolucionarnog omladinskog pokreta u Hrvatskoj u navedenom periodu, on je postignut, a u nekim poglavljima možda i premašen. Naime, V. Rajčević, pa i Žarić, sistematski su obradili golemu građu, pregledali niz dokumenata koji se nalaze u dvadesetak naših arhivskih ustanova, kod privatnika i drugdje, preslušali i saslušali stotine svjedoka i još živih sudionika pojedinih akcija, pročitali svu moguću periodičku štampu, svaki letak, pa se ukratko može reći da knjige vrve podacima i bilješkama, koje ponekad zauzimaju i više prostora od samog teksta. Tako je, na primjer, V. Rajčević, polazeći sa stajališta da je »revolucionarni omladinski pokret sastavni i nerazdvojni dio komunističkog pokreta u Jugoslaviji, odnosno

u Hrvatskoj«, bio prisiljen da ide u svom razmatranju u dubine zbivanja, u široke amplitude povijesnih tokova i u prvom tomu, koji obrađuje period od 1919. do 1928, dao i društveno-političke osnove i sve ono što se na to nadograđuje. Prvi tom ima, naime, ova poglavlja: Omladinski pokret u Hrvatskoj od stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca do »Obznane«, s posebnim osvrtom na genezu i razvoj njegova revolucionarnog dijela; Promjena konstelacije političkih grupacija mladih nakon proglašenja Vidovdanskog ustava i preorijentacija djelovanja SKOJ-a s legalne na ilegalnu osnovu i Jačanje desničarskih tendencija u omladinskom pokretu u Hrvatskoj i novi oblici djelatnosti SKOJ-a.

Ono što krasi prvi tom svakako je obilje građe i punoća historijskih data koja su u nekim momentima prevladala autora i kojima je na taj način dan i prevelik prostor. (Na primjer, na str. 73, 113, 117, 187 i dr. bilješke zauzimaju čitave stranice, pa je — mislim — bilo bolje da su se našle na kraju knjige, u Prilozima.) Nadalje, pri nekim interpretacijama, kao što je, na primjer, ona o HANAO-u, nije prikazano toliko njezino djelovanje već više ono što je ona govorila sebi, dok se kod ORJUNE nije potpuno koristilo svom dostupnom literaturom, kao u knjizi Nikole Ljubića »Sinovi Orjune« koja je izišla u Zagrebu 1971. (Samo usput napominjem da su ovi »borbeni« nacionalisti uz navedena sredstva upotrebljavali i bokse; usp. str. 122.)

Kako bi ova zaista teška i opširna građa bila što preglednija i pristupačnija, na tablici (str. 156) koja govori više nego stranice i stranice knjige, dan je statistički pregled broja zaposlenih osiguranih mladih radnika u Hrvatskoj 1926.

Drugi tom Rajčevićeva opusa obuhvaća period od 1929. do 1941. i mogli bismo reći da ima središnje mjesto u djelu. Sadržaj drugog toma ima ova poglavlja: Od uvođenja monarhodiktature do Četvrte zemaljske konferencije SKOJ-a, Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj od Četvrte zemaljske konferencije 1935. do njegove reorganizacije 1937. godine i Nova kvaliteta revolucionarnoga omladinskog pokreta 1937—1941. godine. Dakle, to je vrijeme sazrijevanja naše Partije i SKOJ-a, period najaktivnijih priprema za povijesna zbivanja koja nailaze, ukratko, razdoblje Titove ere. Umnogome već pripremljen za obradu ovog razdoblja spomenutim djelom o Zagrebačkom sveučilištu, Vojo Rajčević je imao olakšani posao i bila je potrebna samo nadogradnja dijelova o radničkoj i seljačkoj omladini. No prirodno ovoga posla on je, na žalost, bio prisiljen kratiti prvi dio građe na račun drugog, pa je tako došlo do nekih nedorečenosti koje prije dvadeset godina nisu došle toliko do izražaja.

Tako su, na primjer, njegove interpretacije nekih naprednih studentskih udruženja, kao što je to bila »Svjetlost« i KUSP, podosta nepouzidane i površne. Ne koristeći se potpuno svom dostupnom gradom, pa čak i onom kojom je raspolažao u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske, on pada u vulgarnost novinskog raporta pišući da je »trideset budućih ustaških koljača« potpisalo zahtjev za zabranu »Svjetlosti«, ne trudeći se pri tome da provjeri kako je među njima bilo čak i zavedenih studenata koji su kasnije postali aktivni graditelji socijalističke Jugoslavije. Ili, primjerice, njegovi »podaci« kad govori o inicijativnom odboru Kulturnog udruženja studenata pacifista (str. 115) u koji ubraja — uz Dragutina Frankovića, Ivana Kralja i Stanka Dvoržaka, i Lidiju Hercog, i Vedu Zagorac, koje uopće nisu bile članovi toga (u stanu Vede Zagorac održavani su neki sastanci), a zaboravlja spomenuti Hertu Haas i Magđu Bošković. I, na kraju, »podatak« koji je godinama prisutan u štampi, dobivajući neprestano na svojoj dimenziji, da je, naime lijes s mrtvim Krstom Ljubičićem pratilo kroz

Zagreb »u četveroredovima deset tisuća ljudi«. Bio sam na čelu povorke i usred tadašnje Ulice kraljice Marije (danas Ulica braće Kavurić), stao sam iza kestena i brojio, znatiželjan da vidim koliko nas to ima u Zagrebu komunista i skojevaca, pa sam nabrojio slovom i brojem 1.750 ljudi. Pa kako nas je moglo biti u povorci deset tisuća kad je još 1939. bilo u cijeloj Jugoslaviji tek 3.500 članova SKOJ-a, a Partije tek nešto više!? Druga je stvar ako je riječ o ljudima koji su stajali u takozvanom špaliru; njih je moglo biti i više od deset tisuća.

Može se reći da je Rajčević uistinu upotrijebio velik broj literature, ali se kod nekih pitanja »zaboravio« konzultirati sa svjedocima »de visu et auditu«, kao što je, na primjer, bio urednik poluslužbenog glasila SKOJ-a Vladimir Mađarević, malobrojnim originalnim i neposredno pisanim zabilježkama mojih dnevnika koji su djelomice izišli još prije deset godina pod naslovom »Studentski dani«, s već spomenutom Hertom Haas koja je u tim godinama bila Titova »desna ruka«, kao i s nizom drugih. Napokon, smatram da je bilo potrebno smionije upotrijebiti i svu građansku štampu.

Koliki se zanimljivi materijali i kakve misli mogu naći u toj građanskoj štampi najbolje nam dokazuje citat koji donosi Rajčević iz pera onda još mladog profesora Antuna Barca koji, govoreći o studentskom društvu »Jurislav Janušić« i prilikama u buržoaskoj Jugoslaviji, kaže: »Tko — osim karijerista, štrebera, protežera i nabijača cena — može reći u našoj zemlji da je zadovoljan s ovom i ovakvom Jugoslavijom? Sve naše građanske stranke moraju biti na čistu, da se naš nacionalni problem ne da rešiti na nacionalističkoj bazi. Nijedna lozinka, makar kako privlačljiva bila, ne može da zagrejava nakon toga, što je jednom propala. Naš nacionalni problem može da se reši na temelju onoga što uza sve opreke veže pojedine naše krajeve... Komunistička partija, makar kakvi bili uzroci njezinu naglu porastu, bila je jedina partija koja je u sebi obuhvatala jugoslovene različitih plemena, a ipak je ona naglašavala boj protiv nacionalizma. Eliminirati sve osjetljive momente tradicije, imena, vere, s isticanjem momenta koji spaja, sa spoznajom: da se jedino u jakoj i čvrstoj zajednici bez razlike plemena dađu rešiti svi socijalni problemi — u tome je rešenje našeg nacionalnog problema, a ne u bolesnom lomatanju oko praznih reči jugoslovenstva, slovenstva, srpstva, hrvatstva.«

No bez obzira na sve spomenute slabosti u knjigama V. Rajčevića može se objektivno priznati da je autor njima postigao uglavnom obje navedene svrhe i da je našoj javnosti dao solidno naučno djelo, »pružio omladini pristupačno povijesno štivo« kojim će se koristiti u svom ideološko-političkom uzdizanju i radu.

Treći tom ovog opusa, koji obuhvaća period od 1941. do 1948. tj. do Kongresa ujedinjenja, iz pera mladog znanstvenika Slobodana Žarića, nikako ne dosiže razinu Rajčevićevih prvih dviju knjiga. Razloga za to ima više, a prvi je po-manjkanje potrebnog iskustva za takav posao.

Osnovna primjedba Žarićevu radu jest u tome što je išao suviše površinom zbivanja, davao više sinteze nego akcije. Na nekoliko se mjesta on opravdava konstatacijama da o tome »nema arhivskog materijala« (311), da »zbog nedostatka podataka nije moguće vjerno i potpuno prikazati tu borbu« (38) i slično.

Drugi nedostatak Žarićeva rada jest u tome što je i tamo gdje je imao dosta materijala i građe, na primjer, u prikazu omladinske štampe, pa Saveza pionira, a naročito u prikazu omladine u izgradnji zemlje, o čemu je dao cigle tri stranice, bio kratak, nekonkretan. Ta o tome su danas napisane knjige, kao što je i knjiga o našim pionirima Mihajla Ogrizovića.

Inače, mora se objektivno priznati, u prvom dijelu knjige u kojem prikazuje SKOJ u periodu priprema i podizanja ustanka u Hrvatskoj, pa donekle u prikazu aktivnosti SKOJ-a na stvaranju antifašističkog fronta u Hrvatskoj i – napokon – u prikazima hrvatske omladine u partizanskim jedinicama i razvoju revolucionarnog omladinskog pokreta do oslobođenja zemlje, ima podosta korisnog i dobrog materijala, postignuta je kakva-takva slika zbivanja, oživljena dokumentima, pismima i sličnim materijalom.

Na kraju svake knjige nalaze se zaključci na nekoliko jezika (srpskohrvatskom, francuskom, engleskom i ruskom), što je svakako vrlo korisno i služi kao informacija za one koji znaju te jezike. Isto tako nalazimo i kod Rajčevića i kod Žarića vrlo korisna imenska kazala koja nam omogućuju brže traženje i nalaženje pojedinih prezimena. No odmah se zapaža razlika: dok Rajčević navodi oko 1.700 imena, Žarić ih ima tek 330, što nije samo rezultat različitih vremenskih razdoblja koja obrađuju (Rajčević dvanaest, a Žarić sedam godina), već i naprijed spomenutih slabosti.

Dobro je i korisno da nekoliko riječi progovorimo i o jezičnoj strani tih tekstova, tim više što su namijenjeni omladini. Jezik, stil i način interpretacije građe uglavnom je korektan, ali osnovna primjedba glasi: u nauci još uvijek nismo našli način izražavanja i prikazivanja prikladan i prihvatljiv za mlada čitaoca. Tu i tamo naći će se poneka jezična i stiljska slabost, kao što je, na primjer, pisanje prezimena i imena mjesta (Ivac umjesto Ivanc, Vurota umjesto Vurot, Letoranić umjesto Letovanić i sl.), nazivi nekih povijesnih termina (npr. operacija Weiss i »Weiss I«; bolje bi bilo IV neprijateljska ofenziva), pa i nekororigirane tiskarske greške.

Grafički je dizajn obavio prokušani i iskusni Zoran Pavlović. Od omotne stranice, tzv. ovitka, koji je originalno koncipiran u crvenim tonovima s pozadinom zida i stiliziranom petokrakom, pa sve do posljednje bilješke sve je obavljeno korektno i ukusno, ali se javlja pitanje onog nesretnog (nespretnog) pisanja malog slova što je stara Pavlovićeva boljka; naime, često ponavljanje nekih naziva kao što je, na primjer, SKOJ čas pisan kao Skoj, čas kao SKOJ, stvara nemalu zbrku i ne služi načelu jedinstvenosti. Nadalje, slog kojim su složene bilješke zaista je presitan (nonparel) i vrlo se teško čita, zamaraju se oči, a kako ih ima mnogo, čitljivost je time otežana. Šteta je što izdavač nije imao dovoljno sredstava pa da knjige opskrbi fotografijama što bi umnogome poboljšalo i kvalitetu knjiga i pomoglo prijemljivosti teksta.

Stanko Dvoržak

JOVANKA KECCMAN, Žene Jugoslavije u radničkom pokretu i ženskim organizacijama 1918–1941, Narodna knjiga i Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1978, 479 str.

Sudjelovanje i uloga žena Jugoslavije, koje su činile oko polovicu njezina stanovništva i oko 40 posto radničke klase, u radničkom pokretu i društvenom životu uopće u vremenu između dva svjetska rata, tema je koja se ne može